

УДК 929(477)Франко:930.25(47+57)

ДОКУМЕНТИ РОДИНИ ФРАНКІВ З АРХІВІВ РАДЯНСЬКИХ СПЕЦСЛУЖБ¹

Запис публічної розмови Наталі й Богдана Тихолозів про родину Франків під наглядом радянських спецслужб (в рамках фокусної теми Міжнародного дня музеїв 2017 р. – «Музеї і суперечлива історія. Розповідаючи про замовчуване») відкриває широкій громадськості невідому раніше історію політичних репресій проти династії Франків на підставі засекречених донедавна документів. Публікація (уперше оприлюднена на платформі інтернет-ресурсу Збруч) подана в авторизованій редакції та доповнена додатком, що вперше вводить у науковий обіг низку документів зі справи-формуляра Тараса Франка, яка зберігається в Головному державному архіві Служби безпеки України.

Ключові слова ● радянські спецслужби (МДБ-КДБ СРСР), радянський тоталітаризм, репресії, таємне спостереження, протоколи допитів, агентурні доноси.

Липень 1941 року став фатальним для родини Франків: обірвалися життя Ольги Хоружинської-Франко та її сина Петра. Подробиці останньої смерті до кінця невідомі, але роль у ній радянських спецслужб не викликає сумніву. Натомість Тарас Франко під тягарем уваги всюдисущих «органів» прожив ціле життя.

Про складні взаємини родини Франків з радянськими спецслужбами всім небайдужим розповіли відомі франкознавці Наталя і Богдан Тихолози 24 травня 2018 року у Домі Франка (Львівському національному літературно-меморіальному музеї Івана Франка).

Богдан Тихолоз:

Наша розмова відбувається у рамках відзначення Міжнародного дня музеїв. Традиційно на цей день ICOM (Міжнародний комітет музеїв) обирає якусь тему. Сьогодні такою темою є «Музеї і суперечлива історія. Розповідаючи про замовчуване». Власне сьогоднішня зустріч – це і є розповідь про замовчуване, часом

¹ Уперше опубліковано: Тихолози Н. і Б. Документи родини Франків з архівів радянських спецслужб / Підг. А. Квятковський URL : <https://zbruc.eu/node/68245>

гостра, часом драматична, часом навіть драстична розповідь про суперечливу історію кривавого ХХ століття, про суперечливу історію тоталітарних режимів (зокрема, радянського тоталітарного режиму) і про історію долі родини Івана Франка, ширше кажучи родини Франків на кривавих, трагічних, драматичних перехрестях ХХ століття.

Наталя Тихолоз працює над книгою, дослідженням долі дітей Франка, а відтак – інших його нащадків. І часом вона віднаходить такі матеріали, які просто були закриті й нікому не доступні.

Так трапилось і цього разу. Знаючи про те, що родина Івана Франка, зокрема, родина його синів, Тараса і Петра, впродовж тривалого часу була під ковпаком радянських спецслужб, маючи про це попередню – опосередковану чи пряму – інформацію, ми вирішили звернутися до Служби безпеки України. Такі звернення бували й перед тим, але деякі документи просто не були ще розсекречені, тобто доступу до них не надавали. Але ми подавали звернення, і вони були ефективними. Насамперед я би хотів висловити вдячність Головному державному архіву Служби безпеки України за те, що нас почули, за те, що зрозуміли наші дослідницькі наукові наміри і удоступнили ті матеріали, про які будемо вести мову сьогодні.

Тема сьогоднішньої зустрічі: *«Таємне, що стало явним: документи родини Франків з архівів радянських спецслужб».*

Наталя Тихолоз:

Очевидно, радянська історія найстрашніше, що могла зробити з долями дітей Івана Франка, – це те, що вона не просто позначилася на їхніх життєписах, але також лишила дуже сильний і важкий слід у спогадах дітей. Іншими словами: радянська пропаганда фактично працювала над тим, щоби сама візія дітей у суспільній свідомості була негативною. І треба сказати, що працювала дуже ефективно, тому що станом, скажімо, на початок 2000-х років, коли Інститут Івана Франка почав працювати над таким проектом, як «Франківська енциклопедія», і йшлося про укладання реєстру енциклопедії, то ніхто не ставив собі за мету ввести Франкових дітей як гасла для того, щоби висвітлити хоч в якийсь спосіб це питання. І власне в той період, на початку 2000-х років, в районі 2005–2006-х, я запропонувала, щоби там також були згадки про дітей, які є авторами дуже гарних спогадів про Івана Франка, художніх і наукових текстів. Я властиво наполягла на тому, щоби ввести їх принаймні в реєстр до «Франківської енциклопедії». Тоді мені довелося переконувати редакторів енциклопедії, що це варто зробити. На що мені сказали: *«Ну добре, але тоді Ви про них напишите».* Я погодилась.

Звідси й почалася історія мого дослідження родини Івана Франка, властиво дітей письменника. Це триває уже більше ніж 10 років. І перший дисонанс я помітила одразу, коли працювала над своєю кандидатською дисертацією

і ознайомилася з прекрасною монографією Тараса Франка про Лиса Микиту, потім втрапила мені до рук його книжка про батька. Хто читав одне й друге, не може не помітити оцієї різючої прірви, яка є між цими двома текстами. Монографія про Лиса Микиту написана дуже жваво, це блискучий стиль, блискучий філологічний аналіз, дослідження генези, оперування великим багажем знань із класичної літератури, різноманітні текстуальні паралелі, справді взірцеве філологічне дослідження. А коли читаєш книгу спогадів про батька, то постійно відчуваєш оце прокрустове ложе радянського літературознавства, що обрубє усе зайве і «неправильне». Тоді я зрозуміла, що щось тут не в порядку. І коли написала першу статтю про Тараса, зрозуміла, що мені далі щось бракує, попри те, що ніби її затвердили і прийняли вже до друку. Для мене не було внутрішнього задоволення. Тому що я бачила і відчувала, що є лакуни в життєписі, яких я не знаю, які не заповнені. І очевидно, коли говоримо про ці документи, які проливають нам сьогодні світло на багато сторінок, то мусимо згадати усіх дітей Івана Франка.

Перший – **Андрій**. Про нього сьогодні мова йти не буде, тому що його роки життя охоплюють період 1887–1913. Тобто, він помер ще за життя Івана Франка, і його історія обривається 1913 року.

Наступний син – **Тарас**. Для того, щоби було зрозуміло, про що сьогодні будемо говорити, ми мусимо провести всі хронологічні рамки. Це власне 1889 рік народження і 1971 рік смерті. Життя Тараса минуло на теренах України – австрійської, польської і потім уже радянської. Йому судилася доля досить довга, до 1971 року. Мешкав він у різних містах: у Станіславові, у Львові, зрештою в Києві, де й помер.

Третій син – **Петро Франко**. Відомий січовий стрілець, людина неймовірно багатогранна за своїми обдаруваннями. І якщо порівнювати його з Іваном Франком, то, напевне, саме він успадкував від батька оцю універсальність і всюди-сущність. Сьогодні важко назвати ту галузь знань, в якій би Петро Франко не пробував себе і щось би не залишив, якийсь творчий спадок. Він – і засновник Пласту, і спортсмен, і хімік, і письменник, і дослідник кулінарії, і автор 36 винаходів з переробки молока, і військовий діяч, і засновник авіації... Можна далі продовжувати. Постать найбільш загадкова, найбільш трагічна у Франковій родині. Це була, напевне, найбільша сімейна драма (після смерті Андрія), яку ця родина переживала і, очевидно, переживає до сьогодні.

Остання дитина – це донька, **Анна Франко-Ключко**, якій доля судила також довге життя: 1892–1988 роки. Анна 1914 року вилетіла з батьківського гнізда, до Івана Франка, і поїхала до Києва, і звідти фактично повернулася аж у 1917 році, не заставши батька живим. Деякий час мешкала в Києві, вийшла заміж за лікаря Петра Ключка, з 1921 по 1939 рік мешкала на Закарпатті, 1939-го переїхала до Відня. Зрештою, після арешту її чоловіка і його смерті вона виїхала до Канади, де мешкала і померла 1988 року.

Анна Франко-Ключко була для радянського суспільства іноземною громадянкою, емігранткою. Вона двічі приїздила в Україну – 1967-го і 1971 року. Це їй коштувало багато сил і здоров'я, бо дозвіл на приїзд у Радянську Україну не так легко було отримати. 1956 року, коли святкували 100-літній ювілей Івана Франка, такого дозволу їй не дали. І оскільки вона була іноземною громадянкою, то, відповідно, всі документи, пов'язані з Анною Франко-Ключко не зберігаються у Службі безпеки України, емігрантами займалася інша спецслужба.

Тут не можемо забувати і про дружину Івана Франка – **Ольгу Франко з Хоружинських**, яка мешкала в цьому будинку до 1941 року. Вона після смерті Івана Франка вийшла з психіатричної клініки, в яку була поміщена ще за життя Франка, і доживала віку власне тут. Чому я про неї сьогодні згадую також? Тому що, попри те, що Ольга Франко мала своєрідний діагноз і ніби всі знали про те, що вона хвора, за нею також велося стеження, і документи на неї також є в архівах радянських спецслужб. 1941 рік – це рік, коли обривається життя Ольги Хоружинської-Франко і коли, очевидно, обривається життя Петра Франка. Тобто, рік дуже складний, рік війни.

Петро і Тарас Франки під час Першої світової війни пішли на фронт. І коли вони повернулися сюди, з приходом радянської влади (власне оці 1930-1940-ві роки), вони були помарковані клеймом буржуазних націоналістів. І от власне документ, який засвідчує те, що Ольга Франко, попри те, що була хворою жінкою, вона *«не вполне нормальный человек в психическом отношении, находится в окружении петлюровцев, членов УНДО и ОУН, которые»*, користуючись власне її хворобою, виманюють в неї гроші. Малося на увазі те, щоби Ольгу Франко, якій радянська влада дала пенсію в 1000 американських доларів, позбавити фінансування, бо ці гроші Ольга Франко використовує для того, щоб підтримати свого сина Петра (націоналіста) і також Анну Франко-Ключко, яка мешкає в Закарпатті. Оскільки в неї ТАКІ неблагонадійні діти, які не відповідають ідеалам радянського суспільства і перебувають у середовищі фашистів, а також *«митрополита Шептицького в Галиции»*, то фінансування треба припинити.

1941 рік дуже тяжкий. Починаємо з долі Петра Франка. 1941 рік став відправною точкою, точкою переломною. 15 липня 1941 року відійшла у вічність Ольга Франко. Але перед тим, 28 червня, був арештований Петро Франко. Сьогодні ми до кінця не знаємо, що сталося з ним. Знаємо лише, що він наприкінці червня був арештований, і його повезли до Києва разом із Кирилом Студинським. Отут треба було б поставити три крапки. Є різні версії: що дорогою в поїзді при спробі втечі їх розстріляли; що під час бомбардування їх розстріляли. Офіційна версія, якою оперувала родина (бо скрізь згадується), що Петро Франко загинув у 1943 році. Але цей документ, який викинули минулого року з московських архівів у соцмережі, вказує на те, що Петро Франко був арештований разом із Студинським за наказом Хрущова. І є, відповідно, також і резолюція Берії.

Богдан Тихолоз:

Я процитую: «Указаниями товарища Хрущова нами арестованы: Студинский, Франко [йдеться про Петра Франка], киевский артист Донец [оперний співак], националисты. В связи с тем, что вывести их из Киева затруднительно, считаем целесообразным их расстрелять. ЦК КПУ такого же мнения. Прошу немедленных указаний».

Наталія Тихолоз:

На що це вказує? Це вказує найперше на те, що Петро Франко таки доїхав до Києва. І справді тут маємо свідчення деяких людей, зокрема, Наталі Полонської-Василенко, яка каже, що справді на початку липня вона бачила Кирила Студинського у Києві. Це підтверджує те, що він туди таки доїхав.

Що стосується справи артиста Донця. Це був дуже відомий на той час київський артист, співак оперного театру, якого арештували 2 липня. За три тижні до його арешту була відкрита справа на підставі численних доносів на нього, яка й дозволяла цей арешт. Арештований він був дуже культурно, як і Петро Франко (тобто, без загинання рук, без якогось там арештантського виводу). Він просто спустився з будинку неподалік від оперного театру у Києві, в якому мешкав, підїхала автівка, мило поспілкувалися, він сів у машину. І коли ввечері дружина кинулася, де чоловік, вже не було сліду.

Чому я зараз розповідаю про Донця? Бо долі накладаються, і це є певним ключем для відкриття, можливо, якихось стежок таємничого зникнення Петра Франка. Так, дослідники творчості Донця (а його справа збереглася!) говорять про таке, що Марія Едуардівна Донець, дружина, яка намагалася з'ясувати, де дівся чоловік, врешті-решт втрапила на прийом до Микити Хрущова. І Хрущов їй буквально сказав таке, що Донець помер під час етапування з Києва до якогось пункту Х (очевидно, їх везли в Сибір чи в Уфу), у вагоні поїзда. І ще й з таким, як виявилось потім, блюзнірським коментарем, що останні слова Донця були (після серцевого нападу) про дружину. Тобто, хотів у такий спосіб зробити дружині приємне. Але, як з'ясувалося, це була неправда. Дата смерті Донця у довідці, яку видали Марії Едуардівні, була 10 вересня 1941 року. Але дослідники справи Донця говорять про те, що Донець був страчений 10 або 9 липня. Чому? Власне в цей період Київ готувався до відступу, і в Києві масово знищували архіви в цей час. Тобто 8, 9, 10 липня – пік знищення, спалення архівів, підчищення всіх справ, які тільки можна було. І саме тому в оцій телеграмі, яку тільки що ми бачили, йшлося про те, щоби знищити Петра Франка, Студинського і Донця. Чому? Тому що радянська система не справлялася з евакуацією такої кількості людей. Людей не встигали евакуювати, бо не було місця. Сьогодні є підтвердження того, що Донця таки розстріляли 9 або 10 липня. На цій підставі я схиляюся до думки, що, якщо Петро, Студинський і Донець проходили за одним документом, за одним дозволом, то, очевидно, і розстріляні були десь у той сам час... Чому

цей дозвіл мав бути? Тому що на людей, які мали відповідний суспільний статус, потрібен був такий дозвіл.

Наступний документ. Ми намагалися віднайти, що сталося з Петром. Мусили ж бути «розстрільні списки». Якщо людину розстрілювали, то мали б зберегтися так звані «розстрільні списки», де зазначено прізвище. Ось є матеріали стосовно розстрілів за розпорядженням наркома [внутрішніх справ УРСР] Мешика під час воєнних дій 1941 року. Ось ця папка – це документи, які стосуються воєнних дій червня-липня 1941 року, тобто, те, що нас цікавить. Документи, чесно кажучи, дуже моторошні, коли ти гортаєш сторінки – суцільні переліки людей, де навпроти кожного прізвища «расстрелять», «расстрелять»... Десь один-двоє, яких не розстрілювали. Але я хочу звернути увагу на таке: *«Сообщаем, что из числа проходящих, указанным из списка лиц [ідеться про розстріляних осіб], около 4,5 тысяч человек, по данным 1-го спецотдела, имеются уголовные дела только на 753»*. Тобто, розстріли у Києві 9–10 липня тривали з такою інтенсивністю, що не встигали заводити справи. Окрім цього документа, є ще й інші документи, які свідчать про те, що ці вищі партійні діячі просто відсилали своїм підлеглим вказівки завести справи. А термін виконання, наприклад, 10 днів. Але не на всі ці справи були заведені. Можливо, що справа на Петра і Студинського не було. Однак це лише моє припущення.

Богдан Тихолоз:

Йдеться саме про «розстрільний список». Не про справу, а саме про факт виконання розстрілу.

Наталя Тихолоз:

На цій підставі я схиляюся до того, що ймовірною датою смерті Петра Франка є 9 або 10 липня 1941 року. Очевидно, його таки розстріляли.

Треба сказати, що такі люди, як Петро Франко, перебували під пильним стеженням «органів». І на таких людей заводили справу, яка називалася «дело-формуляр». Для заведення «дела-формуляра» потрібні спеціальні обставини. «Діло-формуляр» заводилось не на будь-кого, хто просто викликав підозру, а на людину, на яку надходило чимало доносів. І ці доноси були перевірені, їх було достатньо для того, щоби це «дело-формуляр» відкрити. На Петра Франка також було заведене отаке «дело-формуляр». Власне, в пошуках оцього «дела-формуляра» ми звернулися в Службу безпеки України. Але замість «дела-формуляра» Петра нам запропонували «дело-формуляр» Тараса, тобто, те, що в них було.

«Дело-формуляр» – це сукупність документів, яка супроводжувала людину упродовж життя. Тобто, переїздила людина з місця на місце – «дело-формуляр» передавалося, як лікарняна карточка, з управління в управління, тільки люди на про це не знала. Там є позначки, що такий-то слідчий здав, такий-то слідчий прийняв. Отож, все дуже серйозно, без збою. Все було чітко. І якщо, не дай Боже, був якийсь збій, то вже був переполох, і людина писала пояснення, чому.

Таке «дело-формуляр» існувало і на Петра Франка. Звідки ми знаємо, що воно існувало? Через ці два маленькі папірчики, які можна взагалі не помітити, коли гортаєш справу. Ця справа складається з чотирьох частин: 1 – біографія; 2 – окрема папка доносів агентів, які постачали інформацію; 3 – самі матеріали, які людина продукувала, 4 – отакі невеличкі довідки. На цих довідках подавали запити на оперативну розробку: чи людина перебуває в оперативній розробці, чи ні. Якщо не перебуває, то ставився штамп, що свідчень немає і людина не проходить по жодній справі. А якщо є, то тоді ставився штамп в кінці, на якому було відсилання до справи. І от тут є власне запит на Петра Франка, де написано таке: Петро Франко, рік народження, а на звороті – відсилання до справи, номер справи ДФ-910 (датовано 3 січня 1950 року). Про що це свідчить? Це свідчить про те, що «дело-формуляр» на Петра Франка станом на 1950 рік існувало! Воно було таке саме, як на Тараса.

Де воно є зараз? Наразі не знаємо, тому що принаймні на наш запит в Києві нам сказали, що «у нас його немає». Виглядає на те, що так воно і є, що це правда. Але у справі Тараса Франка теж маємо деякі згадки про Петра. Тому сьогодні будемо говорити ще й про Тараса. Хоча для мене це теж є певною несподіванкою, що на Тараса ця справа була. Бо ніби власне образ Тараса Франка у суспільній свідомості радянських людей не потребував би такого. Але так тільки здавалося на перший погляд...

Тут присутні люди старшого покоління, які ще пам'ятають Тараса Франка. Коли я готувала до видання двотомник Тараса Франка, то певні спогади туди втрапили, я їх вишукувала. Спілкуючись з людьми, які його пам'ятали, то чула від них, що він був «дивакуватий». Оце слово «дивакуватий» мені не до кінця було зрозуміле. Що ж такого «дивакуватого»? Я намагалася зрозуміти, в чім дивакуватість Тараса Франка. Річ у тім, що над цією «дивакуватістю» образу дуже добре попрацювали радянські спецслужби. Власне період від 1944-го до 1954 року – це був час, коли сформували у громадськості, в літературознавців, в істориків, тобто в сержовищі Тараса Франка, оцю думку про «дивакуватість». Почала поширюватись теза, що, мовляв, діти Франка – це погані твори свого батька і не варто про них говорити. І звідси пішло витирання їхніх імен з історії. І потрохи таки витерли їхні справжні образи.

Перекручувалося усе з ніг на голову. Ось, наприклад, донька Івана Франка, Анна Франко-Ключко, є авторкою блискучих спогадів. Я, коли їх вперше прочитала, то була вражена і емоціями, і правдивістю, і відвертістю, і тим, що вона не боялася говорити про різні драстичні сімейні теми. Але ж, власне, ці спогади подавалися, якщо глянете радянську літературу, як необ'єктивні, неадекватні, спогади, в яких Анна забагато розповіла про себе, а не про батька. Хоча, як на мене, ці спогади є емоційними, але усе ж об'єктивними!

І справа-формуляр на Тараса Франка дала мені відповіді на ті питання і закрила ті пазли життєпису, де були прогалини.

«Дело-формуляр» на Тараса Франка було заведено 30 листопада 1944 року. Очевидно, десь у цей час було заведено і більшість справ. Чому? Бо це був період активного панування радянської влади. Тобто, ще війна тривала, але вже ті частини України, які були відвоєвані, почали брати під свій контроль і перевіряти всіх членів цього суспільства на прихильність, так би мовити, до радянської влади. Тому «дело-формуляр» на Тараса Франка відкрито 30 листопада 1944 року.

Причина відкриття справи така: *«Что он в период немецкой оккупации в 1941 году около шести месяцев работал корреспондентом профашистской газеты «Самостійна Україна» и «Станиславское слово», а также являлся членом профашистского Союза Украинско-Галицийских Комбатантов, по заданию которого проводил митинги среди населения по вовлечению молодежи в Дивизию СС Галичина»*. Загалом епітетів «профашистський» у справі дуже багато. І навіть в цьому «делі-формулярі», де згадується Петро Франко, то такі організації, скажімо, як Пласт чи «Січ», також кваліфікуються, як «профашистські». Крім того, Тарас Франко не соромився і навіть підтверджував думку, яка на сьогодні франкознавцями спростована, – про німецьке походження родини Франків. Він казав: справді «ми походимо від німців». Однак він симпатизував національній ідеї і його публікації у газетах «Самостійна Україна» і «Станіславське слово» мають дуже виразну національну позицію.

Я вже казала, щоби відкрити кримінальну справу, це «дело-формуляр», потрібні були доноси. Доносів на Тараса Франка було дуже багато. Зазначу, що 1944 рік, загалом 1940-ві роки – період, коли Тарас Франко працював у Станіславі, учителем у торгівельній школі та школі №3, а також завідував гуртожитком. Цей гуртожиток містився у колишньому монастирі. Ось один із доносів на Тараса Франка як завідувача гуртожитка від 31 травня 1941 року. У ньому йшлося про те, що всі портрети вождів і керівників партії, якими прикрасили стіни в гуртожитках, через кілька днів *«были сняты со стен и уничтожены. Кроме этого сделанная звезда также валялась по полу и когда её подняли, то прибили на стену обратной стороной»*. Тобто, він зняв ці портрети діячів партії. Ба більше, в наступному донесенні йшлося про те, що на зауваження «навіщо Ви це зробили?», він сказав: «Ви нас визволили чи завоювали?». Він опирався владі. Це було 31 травня. А 28 квітня був Великдень. І замість тих портретів представників партії він сказав повішати ікони, які там висіли. Тобто, ікони повернули на місце. В наступному агентурному донесенні на директора гуртожитку йшлося про те, що персонал не викликає жодної довіри, бо ці всі монашки і діврник налаштовані антисоветськи, і що він тримає і толерує весь цей персонал.

Урешті-решт на нього надходили й інші доноси. Наприклад, в період 1940-х років проводився перепис населення. Тараса Франка неймовірно боліла оця кількість українців, яка постійно зменшувалася, і русифікація, яка насувалася. І в одній зі своїх відповідей він сказав, що насправді українців є набагато менше,

аніж тих задекларованих. І взагалі він казав, що українців ніколи не рахували за кількістю, а лише за якістю. І це вже було записане в донесення. Крім того, він дозволяв собі міркування політичні (чи економічні), коли казав, що економіка Радянського Союзу абсолютно не відповідає тому, що вони декларують, і що кажуть, що багато хліба, а де той хліб є? І дозволяв собі висловлювати просто крамольні для режиму речі, як-от, що він бачить єдиний вихід – якщо Україна буде самостійною. Якщо Україна буде самостійною, то всі ці питання потрохи мають вирішитися, а за такої варварської політики, яка відбувається зараз, він не бачить жодних перспектив. І говорив це доволі відверто. Донесення надходили навіть від учнів. Коли він уже був учителем школи і викладав російську мову, то ті педагоги, які ходили до нього на заняття, почали закидати йому, що він неправильно викладає російську мову, що він читає на український манір, що він дає ідеологічно неправильні речення. Наприклад, складнопідрядне речення з виховною метою мало б базуватися на текстах російських письменників. А він починав речення так: «Коли у церкві пробили дзвони...» і т. д.

Що стосується союзу комбатантів. Власне, з відкриттям оцієї справи в 1944 році Тараса Франка почали викликати на допити. Союз комбатантів був створений 1943 року для того, щоби боротися з насиллям радянської системи, яка приходила саме на ці терени. Головна ідея цього союзу полягала в тому, що вони мали проводити лекції. І такі лекції читав Тарас Франко. Тут є навіть перелік сіл, куди він виїздив. Наприклад, до села Гірники Станіславської області, до Биткова, село Мистець Богородчанського району, Надвірна. Наприкінці цих лекцій відбувалась агітація молодих юнаків до формування СС «Галичина».

Мене приємно вразило, що під час допитів він тримався дуже гідно. І коли в нього запитували, хто ще входив до союзу комбатантів, то він нікого не видав. Може, це його натура. Він мав в собі спокій, впевненість, можливо, сформовані класичною літературою, яку він любив. Якщо й називав прізвища людей, то тих, яких уже не можна було знайти. Наприклад, інженери Попович і Гринів, які втекли з німцями, священник Микитюк, який загинув під час втечі, юрист Микитюк Ярослав, який також втік. Він мусив когось назвати, але він нікого не підставив і не здав. Коли його розпитували про середовище колег в торговельній школі, чи в Станіславській гімназії, то він дуже цікаво характеризував своїх колег. Він намагався або нейтрально охарактеризувати, або казав так, що цей такий-то був дуже негативно настроєний до фашистів, а цей – аполітичний. Тобто, намагався людей не очорнювати і не запхати в оцю радянську машину підозр.

Коли Тарас Франко повернувся до Львова, то деякий час працював у Львівському університеті на кафедрі класичних мов і паралельно був директором Музею Івана Франка. І з університету, і з Музею врешті його звільнили. Дуже цікаві формулювання були при звільненні. Зокрема, з університету за те, що не відповідав ідеологічним нормам радянської системи. Тобто, він дозволяв собі скептичні висловлювання про радянський лад і був дуже негативно

налаштований до нього. І якщо в цілому охарактеризувати Тараса Франка станіславівського періоду, то можна знайти таке формулювання: *«Тарас Франко користувався великою шаною серед своїх колег у Станіславові. Був людиною шанованою і поважною. До його думки прислухалися».*

У Тарас Франко переїздить до Львова, а тиск режиму посилюється, він не адаптується до цієї системи і далі говорить те, що думає. Говорить усю правду про радянську систему, дозволяє собі на парах, до прикладу, такі висловлювання, що радянська система відбудувала рабство. Це були провокаційні коментарі. Чи ще один приклад: коли він провадив екскурсію у Музеї Франка хтось із відвідувачів запитав, яких письменників найбільше любив Іван Франко, і він, не задумуючись, сказав, що німецьких. А потім вкусив себе за язик і сказав, що Франко любив Маркса й Енгельса. Тобто, ходив по лезу ножа. І власне з Музею Франка його звільнили з посади директора за те, що експозиція музею *«не відповідала нормам».* Тобто, що він вкотре сказав познімати Леніна та Сталіна, які не мали нічого спільного з літературою, він не підкреслював зв'язки Івана Франка з російською літературою. Відтак прийшла комісія, яка вказала на те, що необхідно провести в музеї відповідні ідеологічні роботи.

Ба більше, він займався «підривною діяльністю» в музеї. Він справді не розумів, що від нього хочуть. Він був людиною іншого виховання, людиною з класичною освітою, яка знала іноземні мови, людиною стійких моральних засад, і йому просто не вкладалося в голову, як можна поводитися інакше. Дуже характеристичним є його підпис на заяві про звільнення, що *«університету потрібен викладач, музею потрібен директор, а я, пробачте на слові, їду картоплю копати».*

Богдан Тихолоз:

Я ще додам. Є цитата, яку ми не маємо пропустити, бо вона дуже свідчить про погляди Тараса Франка: *«Касаясь вопроса государственного устройства СССР, коммунизм – чисто русское явление, которое рано или поздно должно исчезнуть. Я считаю, что на другие страны он не распространится».*

Зрозуміло, що все це було українською. Просто документи цієї справи – це все російська мова.

Далі, говорячи про питання історії ВКП(б), Тарас заявив: *«Я полностью прочёл «Краткий курс истории ВКП(б)», но не нашёл в ней ни единого украинского деятеля, хотя культура и наука в Украине не ниже русской. Это ещё раз подтверждает случайность коммунизма в России».* «Агент Михайлов» відразу швиденько про це доповів.

Це один із прикладів. Це величезна папка, де є купа таких доносів і купа перлів, які любив «видавати» Тарас Франко.

Наталя Тихолоз:

І саме на підставі таких речей, які він «видавав», про нього почали поширювати думку, що він «дивакуватий». Наприклад, він говорив таку фразу, що

постаті Шевченка і Франка з'явилися в історії української культури в найскладніші періоди, тоді, коли цій культурі найбільше вони були потрібні. І що зараз теж є такий період, що зараз теж хтось має з'явитися, якийсь Франко чи Шевченко. Тобто, він ставив під питання саму систему, що вона не може існувати в таких умовах.

1950 рік. Рік знаковий, дуже важливий. Улітку 1950-го, коли Тараса Франка звільнили з посади директора Музею Франка, його сім'ю почали готувати до переїзду в Київ. Навіщо? Офіційна версія, яку можна знайти в літературі, – що родину Франків «рятували від націоналістів», що тут було вбивство Галана і, не дай Боже, з ними щось станеться. Але зрозуміло, що це була тільки ширма, фраза, за якою все ховалося. Насправді їх треба було конче забрати зі Львова, тому що і Тарас, і Зеня, і діти Петра Франка, зрештою «дім Франка» – це був страшний розплідник націоналізму. І цей націоналізм вони не могли витравити інакше, ніж просто вирвати Франків з корінням і перевезти до Києва. Ще коли Зиновія Франко закінчувала університет і йшося про те, щоби вона вступала в аспірантуру, то вже тоді говорили, що вона конче має вступати в аспірантуру в Києві.

Іларіон Свенціцький, який, до речі, згадується в тих документах не раз, дуже опікувався і родиною Петра, і родиною Тараса. Він допомагав їм і словом, і ділом. І тут він часто згадується як такий, що є прибічником Шептицького. І власне Свенціцький, і Михайло Возняк казали, що нема жодної потреби для того, щоби Зеновія Франко їхала до Києва вступати в аспірантуру.

Але ця справа була вирішена. І про переїзд родини Тараса Франка теж було вирішено однозначно, повернутися ніхто не міг. Це все було зроблено так, як робили в радянський час: швидко, без зайвих запитань. Тарас Франко з родиною приїхали до Києва, їх гучно вітали на вокзалі, поселили в гарному будинку біля оперного театру. Тобто, забезпечили їм чудові умови.

Насправді Тараса Франка перевезли до Києва разом із архівом Івана Франка. Архів, бібліотека, всі матеріали, які Франко заповів НТШ (і вони тут деякий час зберігалися).

Тарас Франко почав працювати в Інституті літератури ім. Шевченка і опікуватися бібліотекою та архівом батька. Звісно, сьогодні цей архів має добрі умови зберігання, завершується опис бібліотеки і, мабуть, у цьому сенсі незле вийшло, бо все-таки документи й рукописи збереглися. Але травма від примусового переїзду була дуже тяжкою. По-перше, Тарас Франко і його родина попали в абсолютно інше середовище: російськомовне, в якому їм намагалися нав'язати певні стандарти. Про Тараса Франка починають поширювати думку, як про людину дивакувату. Чому? Він розуміє, що він людина, яка не вписується в радянську систему, за ним постійно ведеться стеження. Крім того, завербовані агенти, які були довкола нього, – це колишні учні, його друзі і знайомі ще з років юності, співробітники музею, працівники Інституту літератури, врешті

люди, які спеціально мали завдання входити до нього в довіру. Ці люди регулярно звітували про його поведінку в органи.

Однак треба сказати, що місія виселення Тараса з метою ліквідувати націоналізм тут, у Львові, зазнала краху, бо квартира Франків у Києва стала своєрідним центром українського націоналізму. Всі, хто був у справах у Києві вважали за необхідне зайти до Франків. Напевно, дехто мав і корисливі мотиви: десь треба було переночувати. Колись Тарас Франко обмовився, що однією з причин переселення його до Києва було ще й те, що ті, хто не хотів брати участі в цькуванні академіків Возняка та Крип'якевича, були змушені виїхати зі Львова. Тобто, все було дуже непросто. Коли Крип'якевич приїжджав до Києва на засідання Інституту літератури й привозив для Тараса Франка листи, то ніколи не залишався ночувати, бо розумів, що вже своєю появою ставить під ризик всю сім'ю.

Щодо агентів, то серед них були різні люди. Коли читала агентурні донесення, то серед агентів дуже вирізнялася одна жінка (вони всі виступають під псевдонімами).

Богдан Тихолоз:

Як це все відбувалося? Якийсь уповноважений вів справу і виходив на певну особу, прізвище якої там фігурувало. Для того, щоб з'ясувати, чи є на неї додаткові матеріали, він скеровував запит, наприклад, знаючи, що вона приїхала зі Станіслава чи з Чернівців. Запит щодо такої людини, яка проходить у такій-то справі: чи є у вас інформація, чи є відомості? Щодо декого ставили штамп, що відомостей немає, що вона по жодних справах не проходить. Стосовно декого (як до Петра Франка) була заведена справа-формуляр.

Прізвища деяких конкретних агентів вдалося встановити – це були працівники Музею Франка. Не знаю, чи всі ці прізвища варто оприлюднювати, деякі – можливо. Наприклад, заступник директора з наукової роботи, який був відомий в різних документах під прізвищами Лозовий і Ходаковський. Це була перша людина після директора, він був заступником Тараса Франка. Це був затятий агент, який постійно строчив доповідні.

Наталя Тихолоз:

Якщо були люди, які займалися донесеннями, то були й чесні. Скажімо, був у Музеї Франка бухгалтер Заячківський, справді дуже відданий Тарасові Франку. Його потім розсекретили. Казали, що Заячківському не довіряли, «бо він агент Тараса Франка».

Але я не закінчила історію з агенткою, яка називалася «Вікторова». Очевидно, що це була жінка, бо був ще й агент «Вікторов».

Богдан Тихолоз:

А у всіх цих справах об'єкт, тобто, Тарас Франко проходив під псевдо «Факел».

Наталя Тихолоз:

Власне ця агентка, я так собі думаю, відіграла дуже позитивну роль. Вона, очевидно, симпатизувала родині Тараса Франка і намагалася у своїх донесеннях ніколи не підливати олії у вогонь. Навіть у її останніх агентурних донесеннях, які надходили дуже чітко, йшлося про те, що Тарас Франко дуже зм'як, що він тепер не критикує радянську владу, що, коли були на пікніку в лісі, він ніяких крамольних бесід не вів, лише самотньо гуляв лісом. Тобто вона намагалася подати Тараса Франка в позитивному світлі. І врешті 1954 року справу-формуляр закрили.

Тут є кілька чинників. Перший – справді перестали надходити донесення про антисоветські настрої родини Франків. Тарас Франко, можливо, уже більше думав, що говорить. Та й 1954 року уже прийшла післясталінська відлига. Врешті справу-формуляр таки закрили.

Щодо невідомих сторінок життя Тараса Франка. Доля Тараса Франка періоду Першої світової війни та національно-визвольних змагань залишала багато запитань. Дехто пише, що він був січовим стрільцем. Але насправді він служив у австрійській армії з 1914 до 1918 року. Я ніяк не могла довідатись, що ж було потім, бо хронологія подій його життя раптом продовжувалася уже з осені 1920 року. В 1920 році він опинився у Харкові. А де ж він був між 1918-м і 1920 роками? Оце було питання, на яке я довго шукала відповіді. В одному з матеріалів знайшла, що він був у концтаборі. З'ясувалося, що 1918 року, коли австрійська армія уже перестала існувати, як і Австро-Угорщина як держава, Тарас пішов служити в лави Української Галицької Армії. Коли УГА перейшла Збруч, і її розбили уже радянські війська, Тарас потрапив у полон і був ув'язнений у концтаборі Кожухів під Москвою. Але, з'ясувалося, що перед концтабором Кожухів був ще один концтабір – у Києві. З 1919-го до 1920 року. І лише навесні 1920 року його перевели у московський концтабір Кожухів. З Кожухова влітку 1920-го його звільнило так зване Галбюро з підпискою про те, що він не буде займатися «контрреволюційною діяльністю» проти радянської влади. Я не знаю відповіді, чи він це підписав власноручно, чи це за нього підписало Галбюро. Після цього Тарас Франко опинився у Харкові. Донесення з Харкова свідчать про те, що і тамі він теж підтримував «неправильні» знайомства, зокрема товаришував з Алчевською, Семенком, з футуристами та іншими.

Богдан Тихолоз:

Тобто водився з діячами українського відродження, які теж були потім розстріляні.

Наталя Тихолоз:

Урешті-решт 1922 року йому вдається-таки повернутися до Львова.

І ще один цікавий факт до історії Франкової родини: 1922 року Ольга Франко-Хоружинська їздила до Харкова, щоб поклопотати, аби її сина повернули до

Львова. Їй це вдалося. У липні Тарас Франко повернувся до Львова. Він написав дуже цікаві спогади, які називаються «З Харкова до Львова» і «По той бік добра і зла». Це розвідки про Харків і перші роки радянської влади в Україні. Текст дуже вражає. Вражає хоча б тим, що ми не знали *такого* Тараса Франка. Ми знали його як радянського літературознавця, якого заохотили в певну нішу і не дозволили йому розвиватися. А ці спогади свідчать, що він був гідний син свого батька. Ці тексти, наприклад, «По той бік добра і зла» – це убивча критика, яка продовжує ідеї філософського трактату Івана Франка «Що таке поступ?». Те, що Іван Франко напроорокував у своєму трактаті, те Тарас наживо діагностував потім: дав свою різку оцінку Голодомору 1921–1922 років у Харкові і загальній системі правління, яка нищила, зокрема, науку і культуру. Це дуже відверта стаття. І я, коли її вперше віднайшла і прочитала, то подумала: «Господи, як він помер своєю смертю після цієї статті...». За таке ж могли розстріляти.

Богдан Тихолоз:

Наприклад, у статті «По той бік добра і зла» – про школу в радянській Україні: *«Влада хотіла би мати за п'ять грошів пролетарську школу, аби в ній виховували самих комуністів, а то ані рус не йде. Найкраще поставлені і забезпечені партійні школи. А інші дістають тільки округи. Вчать старі вчителі, старими способами, з давніх книжок. Але робиться міну, що будується щось нове. Щодо мови, то лише сільські школи зукраїнізовані, та і то не всюди. Наприклад, у Донецькій землі, що має більшу вагу для України, ледве 1% шкіл українських, а 99% – московських. В містах рівно ж переважають російські школи».*

Це є комплексний аналіз цілого й економічного, і політичного, і культурного життя радянської України, – убивчий, нищівний аналіз.

Наталя Тихолоз:

Скажу ще кілька слів до того образу Тараса Франка, який сформувала радянська система, як якоїсь дивакуватої людини. Я не випадково навела цей донос жінки, яка казала, що він гуляв лісом і не контактував з людьми. Чому? Тому що Тарас Франко зрозумів цю систему. Він не міг до неї адаптуватися, але зрозумів, що краще вже мовчати. І почав просто ховатися в собі. Він написав дуже багато цікавих іронічних текстів. Ось, наприклад, у листуванні Тараса Франка з відомими людьми цього часу натрапляємо на загадкові, часом завуальовані фрази. Павло Загребельний, відомий письменник, свого часу опублікував кілька листів Тараса Франка з таким коментарем, що син Франка має великий талант говорити параболою: *«Він писав мені листи, а я не завжди розумів, про що в них йдеться. Аж тепер я починаю розуміти, про що в тих листах йшлося».*

Тобто він почав своє листування завуальовувати, почав думати над тим, що говорить. Він казав: *«Не можу мовчати, але й говорити не можу».* І тому в його текстах почали з'являтися такі ось зашифровані фрази.

Його неймовірно боліло питання русифікації в Києві. Він постійно порушував це питання в усіх своїх листах, це чи не головна тема його обговорення.

Цікава історія була і з написанням дисертації. Коли він переїхав до Києва і почав працювати в Інституті літератури, то, звісно, почали вимагати, щоб він здобув ступінь кандидата наук, і нав'язала йому тему: «Іван Франко і Борислав». Тема, над якою він працював раніш, – «Іван Франко й античність» – їх не цікавила. Завдяки Тарасові Франку були підготовлені фундаментальні томи «Літературної спадщини», які передували виданню багатотомників Івана Франка. Але більшість цієї роботи просто була зарубана. Є чимало рецензій, які це засвідчують. І в листах є свідчення того, що ця його робота «не пішла». Натомість з нав'язаною темою «Іван Франко і Борислав» Тарас Франко не давав собі ради. Він не хотів цього писати. Однак змушений був таки писати. Відомі франкознавці у своїх рецензіях нищівно критикували текст. Чому? Наприклад, у рецензіях зазначалося таке: «Тарас Франко геть не розбирається, яка це література – національна за формою, соціалістична за змістом». Далі: цитуючи відомих «класиків», таких як Ленін, він один ряд з ними ставить Свенціцького, Возняка, тобто, тих, які не вписувалися в тогочасний контекст. «Націоналістів» плутає з «ідеологічно правильними» літературознавцями. І врешті франкознавець Басс узявся правити цю дисертацію і поправив до такого стану, в якому вона «пішла» (тобто, покидав усе «зайве» і додав туди партійної літератури). В такий спосіб вона була захищена.

Відома книга Тараса Франка «Мої спогади про батька» – це також книга, над якою дуже-дуже добре попрацювала редакторська рука: покидала все «зайве», пообрубувала емоційні речення. Всі емоції, які були пов'язані з батьком і які є найціннішими насправді, просто покидали.

Дуже боліла Тараса Франка монументалізація образу Каменяра. Він усіляко протестував і бунтував у свій спосіб проти цього. Коли йому казали: «Ваш батько був такий великий письменник!», він відповідав: «Та він був звичайною людиною, а не великим письменником!» («Він був звичайного зросту», – міг сказати).

Або коли з ним узгоджували проєкт пам'ятника, який ставили навпроти Львівського університету, то він обурювався і казав: «Мій батько ніколи не ходив у розціпнутій сорочці!» (бо Франка робили таким розхристаним, пролетарським). Він дуже протестував проти советизації образу Каменяра, і дуже йому це боліло.

Богдан Тихолоз:

Ще кілька штрихів, які запам'яталися з тої справи. Дуже часто є лейтмотив, що Тарас Франко, як писали агенти, «любит оригінальничать». Тут уже йшлося про деякі «оригінальничання». Ще одне запам'яталося. Коли треба було подати тему на одну із наукових конференцій, він запропонував таку: «Іван Франко на балах». Коли його запитали: «Що Ви маєте на увазі?», він сказав: «Ну, Франко

ж бував на ювілейних банкетах, він виголошував там свою промову». Це була провокація. Він любив такі інтелектуальні провокації, підтекст яких не завжди відчитували, а інколи відчитували кардинально неправильно і казали, що він несповна розуму.

Він, до речі, терпіти не міг, коли до нього звертались по-батькові. Він казав: «Перепрошую, не Тарас Іванович, а пане професоре». І це йому закидали (у кількох місцях справи трапляється). І як це тлумачили? Не те, що це традиційна форма звертання до професора, а те, що він дуже самозакохана людина, у якої нема жодної самокритичності. «Советській человек» просто не міг уявити, що «пан професор» – це звичайна форма звертання.

В одному з агентурних донесень (я наведу в перекладі українською мовою, бо російською воно геть не звучить) Тарас Франко буквально, зі слів агента, сказав так: «Я вважаю українцем тільки того, хто готовий в будь-який момент віддати душу й тіло свої [розуміємо ремінісценцію з національного гімну. – Б. Т.] за Україну без жодних вагань». Ось формула, хто є українцем і хто не є українцем, за Тарасом Франком.

Ті документи, які ми сьогодні показали, лише невеличка частина. Тому що їх не всі можна було тут презентувати і, можливо, не всі і варто. Коли ця справа потрапила нам до рук, то прокинувся дослідницький і публікаторський інстинкт, бажання її опублікувати в цілості. І такий час настане. Хоча для цього потрібно дуже ретельно попрацювати, забезпечити належний науковий коментар.

Є багато етичних моментів. Є багато моментів, які стосуються і нині сущих, ще живих людей, і їхніх нащадків. Деякі з тих прізвищ, які там фігурували, не завжди в привабливих контекстах, з нинішнього погляду, – вони на слуху, вони відомі. І прикро було б довідуватися про них, що вони змушені були виконувати цю гидку роботу. А за яких обставин і під яким тиском – це також складне питання.

Коли ми читали цю справу, то, з одного боку, було дуже страшно, скажу відверто. Було страшно від того, наскільки людина перебувала у зоні тотального контролю. Жила, мала свої переконання, свою родину, побутові клопоти і творчі прагнення і, можливо, й не підозрювала, що за нею постійно стежать. Ось наприклад, у Франків певний час була служниця, жінка, яка допомагала у господарстві. І ви здогадуєтесь, що та служниця виконувала іншу функцію. Вона також писала доноси, телефонограми (що «до Тараса Івановича зателефонували той-то чи така-то...»). Навіть таке, до прикладу: Зеня, яка була у Львові, телефонувала мамі, і вони обговорювали тканини на суконки, модні в цьому сезоні. Все писали і про все доповідали: вони говорили по телефону про тканину, оті буржуазні представники.

І від цього справді стає страшно, коли розумієш, яка величезна машина працювала на те, щоби контролювати людину! А втім знаєш, що навіть попри те, що

ця машина була високоефективною, тратила колосальний ресурс: купа паперу, людей, різноманітної звітності, – вона не здатна була відібрати в людини внутрішньої свободи. І що Тарас Франко, якого часом мали за вар'ята, зберіг себе і зберіг свої переконання. Так, він не загинув, у буквальному сенсі, за Україну, але він знав, хто такий справжній українець.

Ми маємо високе свідчення того, що Іван Франко й Ольга Франко з Хоружинських добре виховали своїх дітей. І що їхні діти – це не «найгірші твори» великого письменника, а це діти, якими можна і треба пишатися.

Ми з вами сьогодні розмовляємо у Домі Франка. Це так. Але це не тільки дім Івана Франка. Це дім родини Франків. І зараз, коли ми живемо у час глобальної цивілізаційної кризи, значною мірою пов'язаної з кризою родинних цінностей, з тим, що родини просто не укладаються, не формуються, і проблема людської самотності перед тими цивілізаційними глобальними викликами дедалі загострюється, ось такі приклади, приклади спадкоємності, приклади тяглості, приклади, коли добрий і мудрий тато виховав добрих і мудрих синів, які його поважали, шанували і навчили своїх внуків і правнуків його шанувати – оце ті приклади, які є чудовим зразком для наслідування.

Підготував Андрій Квятковський

СТОРИНКАМИ СПРАВИ-ФОРМУЛЯРА ТАРАСА ФРАНКА

Нижче вперше публікуємо кілька документів зі справи-формуляра Тараса Франка, що зберігається у Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ. Особый архив № 1709 (С-3249)). Документи публікуються уперше і подаються мовою оригіналу зі збереженням лексико-граматичних особливостей тексту. Нумерація документів наша (спеціально для цієї публікації).

з частини I

Документ №1

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО.

ЦК КП(б) УКРАИНЫ

товарищу МЕЛЬНИКОВУ Л.Г.

Докладываю Вам, что в гор[оде] Львове проживает сын и внуки украинского писателя Ивана ФРАНКО.

Сын – Франко Тарас Иванович 1889 года рождения, уроженец гор. Львова, беспартийный, с высшим образованием, учитель, работает в Львовском Госуниверситете заведующим кабинета и библиотеки кафедры классической филологии.

По имеющимся в МГБ УССР данным, ФРАНКО Тарас в 1918–1919 гг. служил в украинской галицийской армии в чине сотника, в 1920 году интернирован и заключен в Киевский лагерь военнопленных.

Осенью 1920 года, после освобождения из лагеря, ФРАНКО приехал в гор. Харьков и, работая в течении двух лет пропагандистом в Всеукраинском издательстве, поддерживал связь с украинскими писателями – националистами БЛАКИТНЫМ¹, ПЛУЖНИКОМ², КОРЯКОМ³ и другими.

В 1922 году ФРАНКО выехал в Польшу к своей матери, принял польское подданство и до 1939 года работал учителем Львовской и Станиславской гимназии.

До начала Отечественной войны он проживал в городе Станиславе, работая учителем средней школы, являлся депутатом городского Совета депутатов трудящихся.

В период немецкой оккупации ФРАНКО Тарас остался проживать в Станиславе, непродолжительное время работал в городской управе статистиком по переписи населения, а затем корреспондентом газет «Самостийна Украина» и «Станиславское слово».

Являясь корреспондентом этих газет, ФРАНКО систематически писал и публиковал свои статьи, в которых клеветал на советскую действительность, восхваляя немецко-фашистский оккупационный режим и высказывал уверенность в победе гитлеровской Германии над Советским Союзом.

В 1943 году, как активный участник Союза украинско-галицийских националистических организаций, ФРАНКО проводил вербовку молодежи в немецкую дивизию СС–«Галичина». С этой целью он разъезжал по населенным пунктам Станиславской области, выступал с антисоветскими докладами и призывал молодежь вместе с немцами вести борьбу против Советской Армии.

После освобождения западных областей от немецких оккупантов, ФРАНКО Тарас переехал на жительство в гор. Львов, где до 1949 года работал директором музея им. Ивана Франко и одновременно преподавал латинский язык в государственном университете.

В июле 1949 года Комитет по делам культурно-просветительных учреждений при Совете Министров УССР снял ФРАНКО Тараса с должности директора музея, указав, что он протаскивал буржуазно-националистические концепции при изучении истории украинской литературы и произведений Ивана Франко, допуская политические ошибки.

Франко Тарас враждебно настроен. Высказывает недовольство Советской властью, ведет антисоветские националистические разговоры.

Семья Франко Тараса состоит из 5 человек: жены и троих детей.

Жена – ФРАНКО Екатерина Ивановна⁴, 1896 года рождения, уроженка Львовской области, украинка, домашняя хозяйка.

Дочь – ФРАНКО Зиновия Тарасовна⁵, 1925 года рождения, уроженка гор. Львова. В 1949 году после окончания украинского отделения филологического факультета Львовского университета зачислена в аспирантуру и одновременно работает научным сотрудником музея имени Ивана ФРАНКО.

Дочь – ФРАНКО Дарья Тарасовна⁶, 1926 года рождения, студентка 5-го курса английского отделения филологического факультета Львовского университета.

Сын – ФРАНКО Ролланд Тарасович⁷, 1932 года рождения, студент 1-го курса Львовского политехнического института.

Зарботная плата семьи ФРАНКО Тараса составляет 2100 рублей в месяц. Кроме того, он рисует и продает низкопробного качества картины. Его жена занимается спекуляцией.

В гор. Львове также проживает внучка писателя – ФРАНКО Иванна Петровна⁸, 1925 года рождения, студентка 4 курса Львовского политехнического института и ее мать – ФРАНКО Ольга Петровна⁹, 1896 года рождения, без определенных занятий.

Отец Ивановны (сын писателя) – ФРАНКО Петр Иванович¹⁰, 1890 года рождения, уроженец гор. Львова¹¹, по специальности инженер-химик, бывший депутат Верховного Совета УССР. В 1941 году за активную националистическую деятельность был арестован и осужден.

Сестра Ивановны (внучка писателя) – ФРАНКО Вера Петровна¹², 1923 года рождения, бывшая студентка Львовского медицинского института, в 1946 году арестована и осуждена за антисоветскую деятельность.

Семье осужденного ФРАНКО Петра оказывает материальную помощь ФРАНКО Тарас. Он же помогает находящейся в ссылке ФРАНКО Вере, внучке писателя.

Некоторую материальную помощь семьям ФРАНКО Тараса и Петра оказывает известный украинский националист СВЕНЦИЦКИЙ¹³, профессор кафедры славянской филологии Львовского университета, заведующий Львовского отдела института языковедения Академии Наук УССР, депутат Верховного Совета УССР. Дочь СВЕНЦИЦКОГО¹⁴ в 1948 году за активную националистическую деятельность арестована и осуждена.

Кроме того, из числа родственников писателя известна его дочь – ФРАНКО Анна Ивановна¹⁵, проживающая за границей в гор. Вена.

МИНИСТР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
УКРАИНСКОЙ ССР

(Н. КОВАЛЬЧУК)

«» января 1950 года

ГДА СБУ. Особый архив № 1709 (С-3249). Час. I. Арк. 11–15.

Документ №2

лн-2

Совершенно секретно.

«УТВЕРЖДАЮ»

ЗАМ МИНИСТРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УССР

Полковник

СЛОНЬ

6 января 1954 года

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

по делу-формуляр № 208 на ФРАНКО Т.И.

Я, зам начальника 1 отд. 5 отдела 4 Управления капитан МИХАЙЛОВСКИЙ, рассмотрев дело-формуляр № 208 на ФРАНКО Тараса Ивановича, 1889 года

рождения, уроженца города Львова, кандидата в члены КПСС, научного сотрудника института литературы АН УССР, кандидата филологических наук, проживающего в Киеве, -

НАШЕЛ:

Дело-формуляр на ФРАНКО заведено УНКВД Станиславской области в ноябре 1944 года.

ФРАНКО с 1914 по 1918 год служил в австрийской армии, имел звание «оберлейтенанта».

После распада австрийской империи, в 1918–1919 годах служил в украинской галицийской армии в чине сотника.

В 1920 году частями Красной Армии был интернирован и помещен в Киевский лагерь военнопленных.

Осенью того же года, будучи освобожденным из лагеря, переехал в город Харьков и в течении двух лет работал пропагандистом во «Всеукраинском издательстве».

В 1922 году с разрешения Советского правительства выехал в Польшу, где принял польское подданство и до 1939 года работал учителем Львовской и Станиславской украинских гимназий.

После освобождения Советскими войсками западной Украины в 1939 году, был избран депутатом Станиславского Городского Совета депутатов Трудящихся.

В период немецкой оккупации ФРАНКО оставался проживать в гор. Станиславе, где непродолжительное время работал в городской управе статистиком по переписи населения, а затем корреспондентом газет «Самостийная Украина» и «Станиславське слово».

Являясь корреспондентом этих газет, периодически писал и публиковал статьи антисоветского националистического содержания.

(ч. 2, л. д. 5–7, 51, 6–68).

В 1943 году состоял членом созданного оккупационными властями т. н. «Союза украинско-галицких комбатантов». По заданию руководства этого «Союза» проводил агитационную работу по вербовке молодежи в немецкую дивизию «СС-Галичина», с этой целью четыре раза разъезжал по населенным пунктам Станиславской области, где выступал с антисоветскими докладами.

(ч. 2, л. д. 8–10, 30, 52).

После освобождения западных областей от немецких оккупантов, переехал на жительство в гор. Львов, где до 1949 года работал директором музея имени И. Франко и одновременно преподавал латинский язык в Госуниверситете.

В июле 1949 года Комитетом по делам культурно-просветительных учреждений при Совете Министров УССР был снят с должности директора музея за протаскивание буржуазно-националистических концепций при изучении истории украинской литературы и произведений И. Франко.

(ч. 2, л. д. 44–47).

В 1950 году по решению Правительства Украинской ССР семья ФРАНКО Т. И. была перевезена на жительство в Киев.

По имеющимся в деле агентурным материалам видно, что ФРАНКО среди своего окружения в 1945–50 г.г. проявлял антисоветские националистические настроения. (ч. 2, л. д. 14–16, 36, 70, 71, 115, 118, 158).

Переехав на жительство в Киев, ФРАНКО Т. И. защитил диссертацию на соискание научной степени кандидата наук, вступил в кандидаты партии.

Его дочь ФРАНКО З. Т. неоднократно в печати выступала со статьями, разоблачающими антинародную деятельность украинских националистов.

За последние годы каких-либо данных о националистических проявлениях ФРАНКО Т. И. к нам не поступает.

ФРАНКО Т. И. является сыном известного украинского писателя революционера-демократа Ивана ФРАНКО.

На основе изложенного, –

ПОЛАГАЛ БЫ:

Дело-формуляр № 208 на Франко Тараса Ивановича прекратить и сдать в 1 спецотдел МВД УССР для хранения в архиве, с оставлением ФРАНКО на общесправочном учете.

Интересующих нас связей для взятия на оперативный учет не имеется.

ЗАМ НАЧАЛЬНИКА ОТДЕЛЕНИЯ 4 УПР МВД УССР

Капитан

МИХАЙЛОВСКИЙ

«СОГЛАСНЫ»:

НАЧАЛЬНИК 5 ОТДЕЛА 4 УПРАВЛЕНИЯ МВД УССР

Подполковник

ЧЕРНОВ

НАЧАЛЬНИК 4 УПРАВЛЕНИЯ МВД УКРАИНСКОЙ ССР

ПОЛКОВНИК

САРАЕВ

ГДА СБУ. Особый архив № 1709 (С-3249). Час. 1. Арк. 22–24.

з частини II Протоколи допиту Тараса Івановича Франка

Документ №3

Протокол допроса.

г. Станислав, 24 ноября 1944 года

Я, начальник 3-го отделения 2-го отдела УНКГБ Станиславской области Капитан Госбезопасности Плохой, сего числа допросил – Франка Тараса Ивановича.

Франко Т.И., 1889 г. рождения, уроженец г. Львова, украинец, б[ез]п[артийный], сын известного украинского писателя Ивана Франко, в 1916 г. служил в австрийской армии в чине оберлейтенанта, в 1918–1919 г. служил в галицийской армии в чине сотника (капитан), со слов не судим, арестам не подвергался при СССР, женат, в настоящее время работает учителем в Станиславской школе №3. Проживает в Станиславе на ул. Красноармейской № 97.

Будучи предупрежден об ответственности за дачу ложных показаний по ст.89 УК УССР показал:

Вопрос: Расскажите свою автобиографию?

Ответ: В 1889 г. я родился в семье украинского писателя Ивана Франко, в гор. Львове, где окончил: 4 класса народной школы в 1899 году, в 1907 г. окончил Львовскую гимназию и в 1912 г. окончил Львовский университет, факультет филологичный. В 1910 году учился в Виденском университете на этом же факультете.

После окончания университета был направлен на должность учителя в Станиславскую госгимназию, где пробыл до 1913 г. включительно.

В этом же году был переведен на должность учителя в Львовскую госгимназию (украинскую), где проработал до 1914 г. включительно.

В этом же году был мобилизован в Австрийскую армию, окончил в 1914 Львовскую школу и получил званиекапрала. Далее будучи на австрийско-русском, а позже на итальянском фронтах на интендантских службах получил звания: в 1915 кадет (прапорщик или вольно определяющий), в 1916 г. лейтенант и в 1917 г. оберлейтенант.

В конце 1918 г. австрийская армия распалась. Я приехал во Львов, где в октябре 1918 г. был мобилизован в Украинско-Галицийскую армию.

Первое время командовал сотней стрелцов возле ж.д. ст[анции] Персенкивка (около 3-х км от Львова) в чине поручика.

В начале января 1919 года мне было присвоено звание сотника (капитана). Служил я в Золочивской бригаде, которая вела бои с польской армией под командованием генерала Галлера¹⁶.

В марте-апреле 1919 года под натиском польской армии генерала Галлера наша бригада отступала в Каменец-Подольскую область.

Украинско-Галицийску армию боеприпасами, вооружением и др. снабжала Антанта, Англия и Америка.

Весной 1919 г. в районе Каменец-Подольска Украинско-Галицийская армия соединилась с частями Красной Армии.

В скорости Украинско-Галицийская армия Красной Армией была разоружена и расформирована. Меня в числе офицеров направили в Печерский лагерь военнопленных (Киев).

Летом 1920 г. лагерь военнопленных был переведен в с. Кожухов (в 03-4 х км от Москвы).

Осенью 1920 года меня Галицийское бюро направило по профессии учителя на работу в Харьков, где я работал во Всеукраинском государственном издательстве в бюро пропаганды и транспортирования литературы канцелярским работникам.

Здесь же мной было с немецкого на украинский язык переведено две брошюры Карла Маркса: под названием «Про заработную плату и добавку вартисть».

Весной 1921 г. работал в Харьковской школе Червоных Старшин педагогом украинского языка и физкультуры. Одновременно по профессии работал в педагогической Харьковской школе и десятилетке им. Ивана Франко.

В это время в Харькове был знаком с известными в то время писателями: Элланом Блакитным, Коряком, Синявским¹⁷, Христиной Алчевской¹⁸, Семенко Михаилом¹⁹, Плужником и др. В которых периодически бывал на литературно-художественных вечерах.

В конце мая 1922 года ко мне в Харьков приехала со Львова моя родная мать – Ольга Федоровна. Мать начала меня просить, чтобы, я возвратился домой, так как ей одной плохо жить. Я через Харьковское ГПУ получил разрешение о выезде из России в Польшу.

Таким образом около 10 июля 1922 года я прибыл во Львов.

Летом 1922 года, я женился на – граж[анке] Фалькевич Екатерине Ивановне, уроженке с. Бибрка, Львовской обл.

В этом же году принял присягу на верность Польского Государства, после чего получил должность учителя в Львовской украинской гимназии, где проработал до 1929 года.

В этом же году был переведен на ту же должность в г. Жешов²⁰, того же воеводства, где проработал до 1939 года. В этом же году польскими властями в связи с вступлением секретных военных предприятий в строй (в Жешуве, Ряшеве) меня в числе других украинцев под благовидным предлогом перевели на учительскую работу в Станиславскую государственную украинскую гимназию.

В этой гимназии, я работал до прихода частей Красной Армии в 1939 году.

С осени 1939 г. до отступления со Станислава частей Красной Армии, в 1941г. работал учителем в Станиславской средней школе №3. В этот период времени я был депутатом Станиславской Рады Трудящих.

После отступления Красной Армии в Станислав пришли мадярские войска, а примерно в конце 1941 г. или начале 1942 года пришли в Станислав немцы.

Летом 1941 года, я поступил работать статистиком статбюро при магистрате (горуправе) по переписи населения.

В начале августа 1941 года я поступил работать в редакцию газеты «Самостийна Украина», позже «Станиславське слово» на должность корреспондента, в которой помещал статьи спортивного и школьного характеров. Статьи мои носили характер чисто нейтральный по отношению мадярской и немецкой политики к СССР. Однако, я не писал конечно статьи и на пользу СССР. Само собой понятно, что мои статьи были на пользу оккупационной власти.

Были случаи, когда редакция изменяла текст моих статей в антисоветском и украинско-националистическом духе.

Из указанных статей, всех я сейчас не помню. Всего в газету «Самостийна Украина» и позже «Станиславське слово», я написал около 10 штук.

Причиной заставившей меня писать статьи в контрреволюционную украинско-немецкую националистическую газету являлось экономическое семейное затруднение. В этой газете в должности корреспондента я работал до конца 1941 года или начала 1942 года, т.е. до моего поступления в Станиславскую государственную украинскую торговую школу в должности учителя. В этой школе я работал до июня 1944 года.

Будучи учителем торговой Станиславской государственной украинской школы, я одновременно являлся директором бирсы (общезития) этой школы.

После работы в этой школе в июне 1944 г. до прихода частей Красной Армии в Станислав я до конца июня 1944 года, работал в должности заведующего магазином от Станиславского Союза Кооперативов.

Допрос прерван.

Протокол допроса записан с моих слов правильно на понятном для меня русском языке в чем и подписываюсь.

Франко Тарас Иванович,
учитель СШ №3

Допросил:
Нач. 3-го отделения 2-го отдела УНКГБ
Капитан Госбезопасности

(Плохой).

ГДА СБУ. Особый архив № 1709 (С-3249). Час. II. Арк. 5-7.

Документ №4

Продолжение протокола допроса гр[аждани]на Франко Тараса Ивановича

от 25 ноября 1944 года

Вопрос: Органы Государственной Безопасности располагают о том, что Вы в период немецкой оккупации принимали участие в антисоветском националистическом комбатантском движении гор. Станислава. Расскажите об этом подробно?

Ответ: Да, я действительно являлся с весны 1943 года членом Союза украинско-галицийских комбатантов, куда меня вовлек быв[ший] руководитель этого союза инженер Попович.

Вопрос: По чьей инициативе был организован союз украинско-галицийских комбатантов и для какой работы?

Ответ: Как известно мне, после поражения немцев на Советском фронте в 1941–1942 и 1943 годах, где они оставили сотни тысяч своих солдат и военной техники, начали путем заигрывания и провокации над украинским галицийским населением проводить свою обманную политику о том, что для этого населения приближается с Востока Красная Армия, которая поработит местное украинское население. Поэтому необходимо украинскому населению Галиции организовать свои силы, вооружив их передовой немецкой военной техникой. Учитывая, что украинская молодежь была в это время к немецким оккупантам настроена против, из-за того, что немцы их посылали на каторжные работы в Германию. Они пришли к выводу повлиять на молодежь через участников австрийской и особенно украинско-галицийской армии (и УНР).

Для этого немцы через Львовскую «Боевую Управу» под руководством немецкого полковника Бизанца²⁷ в Станиславе организовали Союз Украинских Комбатантов.

Члены Союза комбатантов должны были выезжать в села, местечка Станиславской обл. где среди населения, а особенно украинской молодежи мужского пола проводить собрания, на которых читали рефераты антисоветского содержания с целью мобилизовать молодежь на вооруженную борьбу с частями Красной Армии. После чего комбатанты проводили лично запись добровольцев «СС» Стрелецкой дивизии «Галичина».

Таким образом проходившее по указанию немецкого командования формирования добровольцев «СС» Стрелковой дивизии «Галичина» в Станиславской обл. для борьбы с частями Красной Армии, а также Англии и США

при непосредственной инициативе и участии членов Станиславского союза украинско-галицийских комбатантов.

Вопрос: Когда и в какие населенные пункты Вы выезжали по заданию союза украинско-галицийских комбатантов, проводили митинги среди украинской молодежи о вступлении добровольно в дивизию СС «Галичина»?

Ответ: Будучи членом антисоветского и профашистского союза украинско-галицийских комбатантов, по заданию председателя указанного союза – инженера Поповича мне приходилось для проведения митингов среди украинской молодежи с целью вступления добровольно в «СС» Стрелковою дивизию «Галичина» и отправки их на немецко-советский и немецко-англо-американский фронты вести вооруженную борьбу выезжать в следующие села и местечка Станиславской обл.

Первый раз мне пришлось выезжать в конце 1943 начале 1944 года в село Горники²², Станиславского района с учителем (фамилию его не помню) сейчас его не вижу в городе.

Здесь, я выступал с рефератом перед собравшейся молодежью с. Горники и делегатами прилегающих сел к нему. На митинге было до 20 человек. Запись присутствующих проводили без меня в дивизию СС «Галичина».

На этом митинге присутствовал директор школы Кульматицкий.

Второй раз по тому же заданию, я ездил совместно с юристом Палидвир (бежал с немцами) весной 1944 года в села: Майдан²³ и Боднарив²⁴, где было около 25 человек молодежи.

Третий раз я ездил для проведения указанной работы сам в марте, апреле 1944 г. в с. Лисец²⁵, Богородчанского района. После моего выступления на митинге перед молодежью с антисоветской речью выступали местный комбатант-агроном Остапьяк. На митинге присутствовало до 50 чел. молодежи. Поправляюсь: на митинге я не выступал в связи с опозданием, его провели без меня.

Четвертый раз я ездил сам в м. Надворная²⁶ в мае м[еся]це 1944 года, где также выступал на митинге молодежи с антисоветским по сути содержания пронемецким националистическим рефератом. После меня также выступали на митинге: местный комбатант и местный священник.

На этом митинге присутствовало до 200 человек молодежи м. Надворная и прилегающих к нему сел.

Вопрос: Расскажите, кто из комбатантов и куда выезжал на села для проведения антисоветских и пронемецких митингов?

Ответ: Очень часто по селам и районам области для выступления на антисоветских и пронемецких митингах молодежи по вступлению добровольно в СС стрелковую дивизию «Галичина» ездили:

Инженер Гринив, 60 лет, украинец, при оккупантах работал в Горуправе в должности инженера строительства дорог (бежал с немцами).

Священник Мыкытюк Лука Владимир., 50 лет, бежал с немцами.

И другие фамилии, которых не помню.

Хорошо мне помнится случай, что весной или летом 1944 года совместно с учителем Комановским пришлось ехать проводить антисоветские и пронемецкие митинги среди молодежи о добровольном вступлении их в дивизию «СС» «Галичина» в с. Узини Колодиевка²⁷ Станиславского р-на, однако поездка не состоялась из-за отсутствия транспорта.

Вопрос: Назовите членов союза украинско-галицийских комбатантов.

Ответ: В Станиславском союзе украинско-галицийских комбатантов насчитывалось членов по всей области около 60 человек.

Однако мне известны только такие лица:

Руководитель указанного союза, инженер Попович, 60 лет, бежал с немцами.

Его заместитель инженер Гринив, 60 лет, украинец, бежал с немцами.

И члены:

Священник Микитюк Лука-Владимир, 50 лет, погиб при бегстве с немцами.

Микитюк Ярослав, 35 лет, юрист, при немцах был организатор ОУН-М.

«Сич» по всей Станиславской области, бежал.

Мостиський, 60-65 лет, юрист, при немцах работал у воеводы области – Альбрехтава должности служащего.

В настоящее время Мостиський проживает в Станиславе, якобы по ул. Стефаника.

Комановский, 50 лет, украинец, по профессии учитель, при немцах работал инспектором школьного областного отдела. В настоящее время якобы работает в педкабинете Горона в помещении школы № 5 по ул. Вирменской.

Заморока, 50-56 лет, украинец, по профессии учитель, в настоящее время работает директором школы НСШ № 5 по ул. Вирменской.

И др.

Допрос прерван.

Протокол допроса записан с моих слов правильно, лично мне прочитан на понятном для мне русском языке, в чем и расписываюсь.

Франко Т. И.

Допросил:

Нач. 3-го отделения 2-го отдела УНКГБ
по Станиславской обл.

Капитан Госбезопасности

(Плохой)

ГДА СБУ. Особый архив № 1709 (С-3249). Час. II. Арк. 8–10 зв.

АГЕНТУРНІ ДОНОСИ

Документ №5

СОВ.СЕКРЕТНО

АГЕНТУРНОЕ ДОНЕСЕНИЕ

5/XII-1940 г.

Агент – «УРАЛЬЦЕВ»

Принял – Нач[альник] 3-го тран. отд[еле]ния
Мл[адший] Лейтенант Госбезопасности
ЧАЛЫЙ

По линии своей основной работы Н. имел беседу с сыном известного украинского поэта ФРАНКО – учитель русского языка 3-й СШ г. Станислав – с ТАРАСОМ Ивановичем ФРАНКО. Т. И. ФРАНКО в настоящее время выдвинут кандидатом в городской совет.

В разговоре с Н. Тарас Иванович ФРАНКО высказал ряд суждений, показывающих насколько отсталым в политическом отношении является сей представитель местной интеллигенции и сын известного украинского писателя. Т. ФРАНКО не скрывает, что он украинский националист и даже как бы гордится этим. Между прочим, он заявил, что не понимает, почему советская власть преследует украинских националистов, «ведь благодаря этому национализму и консерватизму украинцы в течении 6-ти столетий сумели отстоять свою культуру и национальные особенности и с успехом оборонятся от засилия поляков».

В ходе дальнейшего разговора Тарас ФРАНКО заявил, что по его мнению Советский Союз должен в первую очередь заботиться об объединении всех славян, поляков, чехов, словаков и т.д. На выражение Н., что идея панславизма давно отвергнута коммунистической партией и правительством СССР, Тарас Иванович ФРАНКО тем не менее настаивал на том, чтобы Советский Союз, как крупнейшее славянское (?) государство должен поставить себе эту историческую задачу. Т.И. ФРАНКО в связи с этим одобрительно отозвался о политике Гитлера, который мол объединяет всех немцев. По его мнению, Советское правительство должно последовать примеру Гитлера в отношении славян.

Как рассказал ФРАНКО – его семья происходит от немецких колонистов. Хотя он об этом и не говорил, было ясно, что он, ФРАНКО, несмотря на свои украинские националистические воззрения, гордится своим германским происхождением, и что за его национализмом скрывается симпатии к фашизму, как таковому.

В дальнейшем этот будущий депутат городского совета жаловался на высокие цены, на то, что жалование не соответствует уровню цен и на то, что пенсии инвалидам и отстарелым не дают им возможности существовать.

Т.И. ФРАНКО производит впечатление человека ограниченного и наивного. Это обыватель, который благодаря своему происхождению от великого писателя делает теперь политическую карьеру, не отдавая себе отчета ни о сущности происшедших политических перемен, ни о сущности Советской политики.

ВЕРНО:

(ЧАЛЫЙ)

ГДА СБУ. Особый архив № 1709 (С-3249). Час. II. Арк. 1.

Документ №6

[Агентурное донесение]

В городе Станислав по улице Собисского²⁸, дом № 44/б, в котором имеется общежитие полной средней школы №3, где в этом помещении находится около 80 человек, которые приходят после занятий в указанное общежитие и занимаются разными насмешками направленные на подрыв советской власти.

А именно Пыщ Дмитрий говорил, что я не учил конституцию и не хочу ее учить, потому что я ее не люблю, после просмотра фильма Морской пост говорил, что мне такая картина не нравится потому, что ее нужно понимать в обратную сторону, но не так, как ее показывают.

Драгальчук Петро проявляет недовольство на Советский Союз, где говорил: «Лучше бы я уехал в Германию, чем я остался на этой территории». А также говорит, что Советский Союз является бедной державой и ничего не имеет, так как видно из того, что сейчас ничего не купишь, а также вели и другие разговоры, которые припомнить в настоящее время не могу. Указанные два человека являются наиболее активными затейщиками данных разговоров, так как остальные являются их подсобниками. Кроме этого, был характерный случай, когда зав[едующий] красного уголка Дмитров читал газету для находящихся учеников, то Павк Тимофей залез под газету головой и начал креститься, где все присутствующие начали смеяться, в результате чего читка газет была сорвана.

Обо всех этих фактах может подтвердить зав. красного уголка Дмитров, который может дать еще более показания по этим ученикам, которые находятся в данном общежитии.

Пташник Мирон Іліч.

Данный материал записан со слов ученика выше указанной школы Пташника Мирона Ильича 1922 г. рождения, жителя села Стриганцы, происхождения из бедняков.

Ст. оперуполном. Тисминецкого РОНКВД
Ст. лейтенант
27/III 40 г.

Попов.

ГДА СБУ. Особый архив № 1709 (С-3249). Час. II. Арк. 2.

Документ №7

[Агентурное донесение]

31/V. 40.

источник «Абрамов»
принял Попов

В разговорах источника со своим племянником Пташник Миронем Ильичем, который говорил, что перед праздником в общежитии собирали ученики деньги для закупки портретов вождей и руководителей партии, что бы убрать общежитие. То через несколько дней все портреты были сняты со стен и уничтожены, кроме этого сделанная звезда так же валялась по полу и. когда ее подняли, то прибили на стену обратной стороной. Данное помещение находится в городе Станислав по улице Чапаева подъезд № 44 заведующий этим общежитием является Франко.

Абрамов.

т. Гончаренко

Подг[отовить]. материалы, что у нас имеется на Франко?
7/VI.

ГДА СБУ. Особый архив № 1709 (С-3249). Час. II. Арк. 3.

Документ №8

[Агентурное донесение]

Источник «Михайлов»
приняла Алексеева
6/XII. [19]44 г.

Франко Тарас Иванович, сын украинского писателя Франко, проживает на Красноармейской улице, дом 95, кв 1, работает преподавателем в 3-й школе.

Большой националист, критикует все русское, хотя в разговоре и осторожен, так, например, в разговоре с источником, который был у него на квартире в конце ноября м[еся]ца Франко заявил: «Вот возьмите такой писатель как Шевченко, он стоит гораздо выше всех русских писателей Пушкина и прочих, а ведь он чисто украинский писатель, любил украинский народ».

По вопросу экономики Украины Франко двухсмысленно выразился так: «Конечно Украина богатая страна, но при таком ведении хозяйства на Украине, как велось оно до войны (подразумеваю колхозы), оно никогда не окрепнет и не сможет экспортировать хлеб за границу. Тут нужны другие меры».

А какие не сказал и перевел разговор на другую тему.

Верно нач[альни]к 6-го отд[еле]ния, капитан г[ос]б[езопасности]
Алексеева.

ГДА СБУ. Особый архив № 1709 (С-3249). Час. II. Арк. 19.

Документ №9

Совершенно секретно
Источник – «Михайлов»
Принял – Плохой
13. VI. [19]45 г.

Агентурное донесение

Справка: ФРАНКО Т. И. проходит по д[елу]-ф[ормуляру].

8.VI. [19]45 г. примерно в 8 часов вечера в квартире ФРАНКО Тараса Ивановича, в присутствии моем и РУДАНЧИК Олександры Антоновны, 48-50 лет, ныне работает инспектором в комитете по делам культурных учреждений, при СНК УССР, произошел разговор следующего содержания:

ФРАНКО спросил РУДАНЧИК, почему Украина не существует как самостоятельное государство, а существует в союзе с Россией? РУДАНЧИК ответила ему: «Украина имеет самостоятельность, как республика и другой самостоятельности не может и быть: Союз с Россией нам нужен как воздух. Благодаря лишь особенно русскому народу и народу СССР, Украина сбросила с себя немецкие цепи, в другом бы положении она погибла бы».

На это ФРАНКО сделал следующее заявление: «Между прочим не обязательно иметь союз с Россией. По-моему, чтобы сильнее себя чувствовать, можно заключить союз с Чехословакией или Югославией».

На это заявление РУДАНЧИК доказывала ФРАНКО о Сталинской конституции и др. чисто советские доказательства.

На этом разговор и закончился.

12.VI. [19]45 г. произошла беседа между мной и ФРАНКО Т.И. в его же квартире, примерно в 22 часа на разные бытовые темы.

В процессе беседы ФРАНКО меня спросил: «Читали ли Вы речь МАНУИЛЬСКОГО²⁹ на конференции в Сан-Франциско?». Я ответил ему, что читал. На это ФРАНКО заявил: «Это очень глупая речь, и у нас ее очень критикуют».

«Почему именно ее критикуют?» – спросил я. «Потому, что МАНУИЛЬСКИЙ в своей речи говорит о вывозе с Украины хлеба и угля, что это навряд ли удастся достичь довоенного положения в этих вопросах на Украине скоро».

На этом наш разговор закончился, т[ак] к[ак] дети ФРАНКО помешали нам в разговоре.

ЗАДАНИЕ: При встрече с ФРАНКО в осторожной форме поинтересоваться, где и с кем именно вместе он критикует речь т. МАНУИЛЬСКОГО, сделанную им на конференции в Сан-Франциско.

МЕРОПРИЯТИЯ: В качестве свидетеля допросить РУДНИЧАК А.А., а копию сводки в д-ф на ФРАНКО.

Верно: Начальник 3 отд. 2 отдела УНКГБ СО,
капитан госбезопасности (ПЛОХОЙ)

ГДА СБУ. Особый архив № 1709 (С-3249). Час. II. Арк. 34.

Документ №10

Ист[очник] «Михайлов»
прин[ял] Верещака
17.VII. 1945 г.

Агдонесение

Источник имел беседу з ФРАНКО Тарасом Ивановичем по ряду вопросов политического характера.

Касаясь вопроса государственного устройства Польши и реорганизации польского правительства, ФРАНКО заявил: «Если бы в Польше не велась агитация с примесью нажима некоторыми соответствующими советскими людьми, то 80% польского народа пошло бы за эмигрантским правительством».

Касаясь вопроса государственного устройства СССР, ФРАНКО заявил: «Коммунизм – чисто русское явление, которое рано или поздно должно исчезнуть. Я считаю, что на другие страны он не распространится».

Далее, разговаривая по вопросам истории ВКП(б) он заявил: «Я полностью прочел краткий курс истории ВКП(б), но не нашел там ни единого украинского деятеля, хотя культура и наука на Украине не ниже русской. Это еще раз подтверждает случайность коммунизма в России».

«Михайлов».
Верно: Верещака.

Справка: Франко разрабатывается по д/ф.

ГДА СБУ. Особый архив № 1709 (С-3249). Час. II. Арк. 36.

Документ №11

Источник «Теплый»
Принял Мужков
20.III. [19]47 г.

Агентурное донесение

Директор музея Ивана Франко у Львове Тарас Иванович Франко с первого и по 12 марта был в Киеве по вызову комитета культпросветучреждений для утверждения сметы на 1947 г. 13/III придя в музей утром, он захватил там только меня и секретарку музея Крылошанскую. Нам он начал рассказывать о своих впечатлениях о Киеве. Больше всего его волнует то, что большинство коренных украинцев разговаривают на русском языке и добавляет: «Що ж це за республіка українська, коли скрізь будуть розмовляти російською мовою?» – ставит

вопрос Тарас Франко. Был он на квартире академика Белецкого А.И.³⁰ и ему очень понравилось, что Белецкий и его жена разговаривают на чистом украинском языке, не смотря на то, что они происхождением с Ленинграда³¹, встречал Франко во многих учреждениях полтавцев, то те ему отвечают на русском языке, хотя Франко к ним обращается по-украински.

Бросилось в глаза Франко в Киеве еще и то, что среди населения наблюдается большой контраст по внешнему ему облику.

«Зустрічаєш ідуть на вулицях, – говорить Франко – ідуть пані в гарних хутрах, панчішках, черевиках і добре відгодовані, а рядом з ними ідуть обдерті й голодні бідаки. Де ж тут радянська демократія?» – ставит вопрос Франко.

Потом Франко рассказывал, как ему утверждали смету и как будто со всего виденного он сделал свой вывод: «Мені здається, що всі в установах працюють нехотя, лиш би день до вечора, бо ніхто не зацікавлений, щоб краще працювати, нема заінтересованості і ніщо не збуджує ініціативи». И ко всему этому разговору Франко, как бы для подтверждения своего мнения привлек статью Ванды Василевской³² «Під тінню гіллястої клюкви» (статья помещена в журнале «Сучасне і майбутнє» № 2 і в газете «Радянська Україна» за 9 марта), что, мол, иностранцы эту нашу жизнь замечают и пишут о ней правду, а мы тогда стараемся это опровергать, как это делает Ванда Василевская в своей статье, но жалко наших сил.

Но когда позже в музей пришла научная сотрудница музея Чумак К.В.³³ (восточница) Франко и ей рассказывал о Киеве и вспоминал о разговорном языке киевлян, но уже старался показать, что в Киеве везде слышно украинский язык, но мне казалось все это он рассказывал в ироничном тоне.

16.3. 1947 г.

Теплый.

Задание: Источнику дано задание установить связь с работником б[иблиоте]к академии наук Тершаковец. Ознакомится с ним и его связями.

ГДА СБУ. Особый архив № 1709 (С-3249). Час. II. Арк. 39–40.

КОМЕНТАРІ

¹ *Еллан-Блакитний* Василь (справжнє прізвище Василь Михайлович Елланський; 1894–1925) – український письменник, організатор і керівник спілки пролетарських письменників «Гарт», один із представників культурного відродження 20-х років ХХ ст. Автор книг віршованої сатири «Нотатки олівцем», «Радянська гірчиця», «Державний розум». Помер у молодому віці від недуги серця. Але невдовзі по тому його було оголошено «буржуазним націоналістом», а твори офіційно заборонені у СРСР.

- ² *Плужник Євген Павлович* (1898–1936) – український письменник, один із яскравих представників покоління «Розстріляного відродження», член літературних об'єднань АСПИС, «Ланка», МАРС. Помер на Соловках.
- ³ *Коряк Володимир Дмитрович* (1889–1937) – український літературознавець і критик, член спілки письменників «Гарт» (1923–1927), ВУСПП (1927–1932), СРПУ (з 1934), співробітник журналу «Шляхи мистецтва» і газети «Вісті ВУЦВК» (у 1921–1924 рр.), професор і завідувач кафедри української літератури Харківського Інституту народної освіти. Розстріляний як «буржуазний націоналіст».
- ⁴ *Франко Катерина Іванівна* (дівоче прізвище Фалькевич; 27. 11. 1896 – 1. 02. 1962) – дружина Тараса Франка (одружилися 12 серпня 1922 р.). Мати Зеновії-Ростислави, Дарії-Любомири, Роланда-Олександра Франків.
- ⁵ *Франко Зеновія-Ростислава Тарасівна* (31. X. 1925 – 17. XI. 1991) – українська мовознавиця, літературознавиця, громадська діячка, старша донька Тараса Франка. 1949 р. закінчила філологічний факультет Львівського університету. З 1950 р. навчалася в аспірантурі в Інституті мовознавства імені О. Потебні АН УРСР. 1954 р захистила кандидатську дисертацію «Іван Франко у боротьбі з українським буржуазним націоналізмом». 1969 року арештована і звільнена з Інституту мовознавства за підтримку дисидентського руху.
- ⁶ *Франко Дарія-Любомира Тарасівна* (30. X. 1926 – 24. X. 2015) – молодша донька Тараса Франка. У 1945–1950 рр. навчалась на філологічному факультеті (англійська філологія) Львівського університету. 1953 р. закінчила аспірантуру в Київському університеті (без захисту дисертації). Працювала редактором у видавництвах «Дніпро» (з 1954 р.), «Радянська школа» (у 1958 р.), «Українська радянська енциклопедія» (у 1958–1992 рр.).
- ⁷ *Франко Роланд-Олександр Тарасович* (28. III. 1932 р. н.) – український інженер, дипломат, громадський діяч. Син Тараса Франка. Кандидат технічних наук. Навчався на нафтовому факультеті Львівського політехнічного інституту та у 1950–1954 рр. на гірничому факультеті Київського політехнічного інституту. З 1954 р. працював старшим інженером технічного управління Міністерства місцевої паливної промисловості УРСР, згодом у Київському інституті автоматики. У 1972–1978 рр. очолював Всесоюзний науково-дослідний інститут аналітичного приладобудування. У 1993–1996 рр. радник з питань науки в Посольстві України у Великобританії. З 1997 р. заступник голови правління Всеукраїнського фонду відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини ім. О. Гончара.
- ⁸ *Франко Іванна-Олександра* (Ася) (24. I. 1925 – 20. V. 1978) – небога Тараса Франка по братові Петрові.
- ⁹ ...*Франко Ольга Петровна...* – Йдеться про дружину Петра Франка Ольгу Федорівну Франко з Білевичів (23. VII. 1896 – 27. III. 1987), авторку кулінарних книг «Перша українська загально-практична кухня» (1929), «Всенародня кухня» (1937). Тут її помилково названо по батькові «Петрівна».
- ¹⁰ *Франко Петро Іванович* (28. VI. 1890–після 6. VII. 1941) – український письменник, педагог, учений-хімік, журналіст, видавець, перекладач, військово-громадський діяч. Рідний молодший брат Тараса Франка. Співзасновник «Пласту», організатор авіаційного полку УГА (1919). Член НТШ. Учителював у гімназіях Львова (1911–1914, 1936–1937 рр.), в Коломиї (1922–1930 рр.), Яворова (1937–1939 рр.). У 1931–1936 рр. – старший науковий співробітник Інституту прикладної хімії в Харкові. У 1939–1941 рр. – декан товарознавчого факультету Українського державного інституту радянської торгівлі у Львові. 1940 р. депутат Верховної Ради УРСР. Перший директор Львівського літературно-меморіального музею І. Франка (1940–1941 рр.). Знищений радянською тоталітарною системою влітку 1941 р.
- ¹¹ ...*уроженець гор. Львова...* – Насправді Петро Франко народився не у Львові, а у с. Нагуєвичах (Дрогобицький р-н, Львівська обл.).

- ¹² *Франко Віра-Марія Петрівна* (31. I. 1923 – 31. I. 1996) – небога Тараса Франка по братові Петрові. Навчалася у Віденському університеті (1939–1941 рр.). У 1941–1945 рр. в'язень німецького концтабору Равенсбрюк, у 1945 р. арештована радянською владою, а 1946 р. засуджена на п'ять років концтабору та до довічного заслання до Сибіру. Т. Франко усія-ко підтримував свою небогу на засланні та виборював для неї свободу. Звільнена 1953 р., реабілітована 1959 р. Працювала у видавництві «Каменяр».
- ¹³ *Свенціцький Іларіон Семенович* (1876–1956) – український філолог, етнограф, музеєзна-вець, громадсько-культурний діяч, дійсний член НТШ. У 1944–1950 роках завідувач ка-федри слов'янської філології Львівського університету та завідувач Львівського відділу Інституту мовознавства. Депутат ВР УРСР другого скликання. У 1905–1952 роках дирек-тор Національного музею у Львові.
- ¹⁴ *Дочь Свенцицкого...* – Йдеться про українську мистецтвознавицю, діячку УВО та ОУН Віру Іларіонівну Свенціцьку (1913–1991), яка у 1947–1956 роках перебувала на засланні.
- ¹⁵ *Франко Анна Іванівна* (в заміжжі *Ключко*) (9. VIII. 1892 – 24. IV. 1988) – українська пись-менниця, мемуаристка, громадська діячка. Рідна молодша сестра Тараса Франка. 1939 р. емігрувала до Відня, 1946 р. – до Зальцбурга (Австрія), а 1948 р. – до Торонто (Канада). Друкувалась у діаспорній періодиці. 1967 р. та 1971 р. приїздила в Україну.
- ¹⁶ *Галлер Юзеф* (1873–1960) – польський воєначальник, генерал (з 1919 р.). Командував польською армією, яка завдала нищівної поразки УГА і змусила її відійти за Збруч.
- ¹⁷ *Синявський Олекса Наумович* (1887–1937) – український мовознавець, педагог. У 1920–1928 роках професор Харківського інституту народної світи, член комісії з упорядкуван-ня українського правопису при Наркомосі України (у 1925–1928 рр.), головний редак-тор остаточного тексту «Українського правопису» (1927), з 1930 року завідувач відділу діалектології Інституту мовознавства ВУАН, у 1932–1937 роках професор Київського університету та Київського педагогічного інституту. Звинувачений у націоналізмі, без-підставно арештований НКВС і страчений у тюрмі 24 жовтня 1937 року у Києві. Реабі-літований 1958 року.
- ¹⁸ *Алчевська Христина Олексіївна* (1882–1931) – українська письменниця, учителька. Дру-кувалася у часописах «Літературно-науковий вістник», «Хлібороб», «Рідний край» та ін. Авторка дванадцяти поетичних збірок, серед яких «Туга за сонцем» (1907), «Моєму краю» (1914), «Сльози» (1915) та ін. Листувалася з Іваном Франком, підтримувала з ним теплі взаємини, 1906 року навіть особисто зустрічалася з ним у Львові. Перекладала твори І. Франка російською мовою.
- ¹⁹ *Семенко Михайло* (Михайль) *Васильович* (1892–1937) – український поет, журналіст, ос-новоположник українського панфутуризму. Організатор літературних об'єднань «Аспан-фут» (1922–1924), «Комункульт» (1924), «Нова генерація» (1927–1931). Автор близько 20-и поетичних збірок, серед яких «Держання» (1914), «Дев'ять поем» (1918), «Кобзар» (1924) та ін. Страчений на Соловках у жовтні 1937 року. Реабілітований 1957 року.
- ²⁰ *Жешов* (Жушув, Ряшів) – місто у Польщі.
- ²¹ *Бізанц Альфред* (1890–1951) – український військовий діяч, підполковник УГА, полков-ник Армії УНР і Абверу (армійська контррозвідка Німеччини у 1928–1945 рр.), очолював військову Головну управу «Галичини», яка займалася формуванням Дивізії «Галичина».
- ²² Ймовірно, йдеться про село Угорники Івано-Франківської обл. (сьогодні підпорядковане Івано-Франківській ОТГ).
- ²³ *Майдан* – село Івано-Франківського району Івано-Франківської області.
- ²⁴ *Боднарів* – село Калуського району Івано-Франківської області.
- ²⁵ *Лисець* – селище міського типу Тисменицького району Івано-Франківської області.
- ²⁶ *Надвірна* – місто Івано-Франківської області.

- ²⁷ *Узин, Колодіївка* – села Тисменицького району Івано-Франківської області.
- ²⁸ ...ул. *Собисского...* – нині вул. Січових Стрільців у Івано-Франківську. За польської влади названа на честь Яна III Собеського, а за радянського часу носила ім'я Василя Чапаєва.
- ²⁹ *Мануїльський* Дмитро Захарович (1883–1959) – радянський партійний діяч, у 1944–1952 роках міністр закордонних справ УРСР, активний борець проти «українського буржуазного націоналізму».
- ³⁰ *Білецький Олександр Іванович* (1884–1961) – український літературознавець. З 1926 р. співпрацював з Інститутом літератури імені Тараса Шевченка АН УРСР. З 1937 р. – доктор філологічних наук, з 1939 р. – академік АН УРСР, з 1946 р. – член-кореспондент АН СРСР. Директор Інституту літератури імені Тараса Шевченка АН УРСР (у 1939–1941 та 1944–1961 рр.), віце-президент Академії наук УРСР (у 1946–1948 рр.), головний редактор журналу «Радянське літературознавство» (у 1957–1961 рр.). Автор праць «В майстерні художника слова» (1923), «До побудови теорії літературних стилів» (1931), «Шевченко і світова література» (1939), «Поетика драми» (1950), «Світове значення творчості Шевченка» (1951), «Світове значення творчості І. Франка» (1956), «Павло Тичина» (1957), «Творчість Максима Рильського» (1960) та ін.
- ³¹ *Ленінград* – нині місто Санкт-Петербург у Росії.
- ³² *Василевська* Ванда Львівна (1905–1964) – польська радянська письменниця і громадська діячка, лавреатка Сталінської премії (1943, 1946, 1952).
- ³³ *Чумак Клавдія Василівна* (1919–2007) – українська мистецтвознавиця. 1942 р. закінчила Об'єднаний український університет у м. Кзил-Орді (Казахстан). З 1 грудня 1946 р. по 15 жовтня 1948 р. була науковою працівницею музею Івана Франка у Львові. Згодом – завідувачка відділу Київського музею Т. Шевченка. Авторка низки праць з питань атрибуції та мистецтвознавчого аналізу малярських робіт Т. Шевченка.

Natalia TYKHOLAZ, Bohdan TYKHOLAZ

THE FRANKO'S FAMILY DOCUMENTS FROM THE ARCHIVES OF SOVIET SPECIAL SERVICES

The recording of a public conversation between Natalia and Bohdan Tykholoz about the Franko's family under the supervision of Soviet Special Services (as part of the focus of the International Museum Day 2017 – “Museums and Controversial History. Telling about Reticence”) reveals to the general public the previously unknown history of political repression against the Franko's family on the basis of classified documents until recently. The publication (first published on the Zbruch Internet resource platform) is submitted in an authorized edition and supplemented by an appendix, which for the first time introduces into scientific circulation a number of documents from the case of Taras Franko, which is stored in the Main State Archive of the Security Service of Ukraine.

Key words: Soviet special services (MGB-KGB of the USSR), Soviet totalitarianism, repression, secret surveillance, interrogation protocols, undercover denunciations.